

УДК 343.12(477)

МЕЖІ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРЕДСТАВНИКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ

Пожар В.Г.

Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті висвітлено проблемні питання правової регламентації інституту представництва у кримінальному провадженні, зокрема щодо визначення меж повноважень представників. Досліджено відмінності в обсягах повноважень законних та договірних представників. Встановлено відсутність правової регламентації можливості обмеження прав представника особами, яких представляють. Обґрунтовано необхідність передбачити гарантію дотримання меж повноважень представників у провадженні. Запропоновано варіант правової регламентації встановлених прогалин у діючому КПК України.

Ключові слова: учасники кримінального провадження, представник, законний представник, представництво, процесуальні повноваження.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку правової науки в Україні, як і законодавчої діяльності залишає бажати кращого. Не є виключенням і кримінальне процесуальне право. Не дивлячись на те, що у 2012 році був прийнятий новий КПК України, він є далеким від досконалості. Одним з актуальних питань кримінально-процесуального права є проблема визначення процесуального положення представників та чітких меж їх повноважень, оскільки це є однією з гарантій дотримання та забезпечення прав учасників кримінального провадження і убезпечить від потенційних порушень їх законних інтересів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фігура представника у кримінальному процесі викликала певну зацікавленість науковців сучасності та радянських часів, серед яких зокрема такі вчені як В.Д. Адаменко, В.П. Божьев, О.С. Ландо, П.П. Тепляков, П.М. Туленков, В.В. Шимановський, С.А. Шейфер, С.П. Щерба, М.І. Гошовський, О.П. Кучинська, В.В. Леоненко, Т.В. Омельченко, В.В. Самолук.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте зазначені автори досліджували загальні питання представництва у кримінальному процесі, майже не торкаючись проблем визначення меж повноважень представників. Крім того, прийняття нового КПК України безумовно викликало цілу низку питань щодо цього інституту, які потребують в першу чергу, відповідного аналізу задля встановлення недоліків правової регламентації, а в другу, – аргументованих висновків і пропозицій для їх усунення.

Метою цієї статті є визначення меж повноважень різних видів представників у кримінальному провадженні, виявлення недоліків та прогалин їх правової регламентації, а також надання пропозицій щодо їх усунення.

Виклад основного матеріалу. Основним призначенням інституту представництва є забезпечення засади рівності всіх перед законом і судом та змагальності у кримінальному провадженні. Але представник повинен діяти лише в інтересах осіб, яких він представляє і лише в межах наданих йому повноважень, інакше це спотворить призначення цього інституту.

У загальноприйнятому розумінні представництво означає заміщення однієї особи іншим.

Звертаючись до словника В. Даля, ми знаходимо наступне тлумачення цього поняття: «Представник – той, що заступає чийсь місце, той, що з'явився за когось, що представляє законно іншого» [1, 401].

Новий КПК України відносить представника до учасників кримінального провадження (п. 25 ст. 3). Хоча він регламентує як так зване «договірне» представництво, так і «законне» представництво, проте визначення представництва або представника не надає.

На нашу думку, взагалі під представником у кримінальному провадженні слід розуміти самостійного дієздатного учасника кримінального провадження, спеціально уповноваженого певним учасником провадження на реалізацію належного йому комплексу процесуальних прав та обов'язків, з метою захисту та охорони прав і законних інтересів особи, яку він представляє.

Межі повноважень представників відрізняються залежно від виду представництва. Тому проаналізуємо спочатку договірне представництво. Аналіз кола учасників кримінального провадження, які мають право на такого представника, свідчить про те, що представники можуть бути як у фізичних, так і юридичних осіб, представництво яких відрізняється в першу чергу за колом суб'єктів, які можуть їх представляти: щодо фізичних осіб – це лише адвокати; щодо юридичних осіб – це її керівник, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю, а також особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні, тобто адвокат (ст. 45 КПК).

Документами, що підтверджують повноваження на представництво є: 1) свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю, ордер та договір із захисником, або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги – якщо представником є особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні; 2) копією установчих документів юридичної особи – якщо представником є керівник юридичної особи чи інша уповноважена законом або установчими документами особа; 3) довіреністю – якщо представником є працівник юридичної особи, яка є учасником провадження.

З моменту підтвердження своїх повноважень зазначеними документами, представники можуть користуватися процесуальними правами учасника, інтереси якого він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких може здійснюватися безпосередньо цим учасником і не може бути доручена представнику (ст. 58 КПК). Отже, це єдине обмеження, що закон встановлює щодо повноважень представників.

До процесуальних прав, які не можуть бути доручені представнику, зокрема, належать: право давати пояснення, показання або відмовитися їх давати та право примиритися з підозрюваним, обвинуваченим і укласти угоду про примирення.

Проте, на нашу думку, учасники провадження також вправі встановити певні обмеження щодо повноважень своїм представникам, оскільки інститут представництва у кримінальному процесі ґрунтується на загальних засадах представництва у матеріальному та процесуальному праві згідно яких, довіритель вправі обмежити повноваження представника вчиненням лише певного обсягу процесуальних дій. Юридичне значення для особи, інтереси якої представляють, мають тільки такі дії представника, які здійснені на підставі даних йому повноважень. Дії, вчинені представником з перевищенням повноважень, слід вважати неправомірними і вони не повинні тягнути юридичних наслідків для особи, інтереси якої представляють (248 ЦК України).

Нажаль діючий КПК не надає учасникам провадження такої можливості, що на нашу думку, є неприпустимим обмеження їх процесуальних прав. На відміну від КПК, інші процесуальні кодекси передбачають можливість обмеження повноважень представника. Так ст. 59 КАС України передбачає, що представник, який бере участь в адміністративному процесі на основі договору, має диспозитивні права лише тоді, коли цими диспозитивними правами він спеціально наділений у виданій йому довіреності. Мова йде про права на вчинення таких дій: відмовитися від адміністративного позову; визнати адміністративний позов; змінити адміністративний позов; досягнути примирення. Так само представник за договором має право передати повноваження представника іншій особі, а також право оскаржити судові рішення лише, якщо ці права спеціально обумовлені у виданій йому довіреності. Отже, довіритель в адміністративному процесі обов'язково повинен визначитися, чи довіряти вчинення цих дій представнику, зважаючи на те, що вчинення таких дій може суттєво позначитися на правах, свободах, інтересах та обов'язках довірителя, оскільки якщо про диспозитивні права у довіреності нічого не сказано, слід вважати, що така особа не уповноважена їх вчиняти.

Якщо ж в адміністративному судочинстві втілено підхід, згідно з яким на реалізацію представником певного диспозитивного права має бути спеціальне уповноваження у довіреності, то у цивільному навпаки – якщо у довіреності не встановлено ніяких обмежень диспозитивних прав, то слід вважати, що представник їх має. Так, стаття 44 ЦПК України передбачає, що обмеження повноважень представника на вчинення певної процесуальної дії мають бути застережені у виданій йому довіреності.

Вдається що підхід, застосований у цивільному судочинстві є більш диспозитивним, тому доцільніше його взяти за основу задля усунення зазначеної прогалини у КПК. Крім того, аналіз документів, якими підтверджуються повноваження представників у кримінальному провадженні, свідчить, що ці обмеження можуть бути встановлені не тільки у довіреності, а і в договорі із адвокатом, тому доцільніше застосувати більш узагальнене формулювання «документи, які підтверджують їх повноваження». Для деяких представників взагалі важко уявити собі обмеження у їх процесуальних повноваженнях. Так, керівник юридичної особи не потребує ніяких довіреностей або договорів на її представництво. Згідно ЦПК України юридичних осіб представляють їхні органи, що діють у межах повноважень, наданих їм законом, статутом чи положенням, або їх представники (ст. 38). ЦК України передбачає, що юридична особа набуває цивільних прав та бере на себе цивільні обов'язки через свої органи, які діють відповідно до закону або установчих документів, при цьому орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язані діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень (ст. 92). При цьому органи управління юридичної особи можуть бути одноособовими (керівник юридичної особи – голова, директор, тощо) та колегіальними (загальні збори учасників товариства). Керівник юридичної особи це фізична особа, яка діє в рамках повноважень, наданих йому законом і засновницькими документами юридичної особи. Також в залежності від організаційно-правової форми, представляти юридичну особу можуть і інші особи, уповноважені законом або установчими документами. Це можуть бути наприклад голова правління акціонерного товариства, виконавчий директор, їх заступники, тощо. Їх повноваження на представництво юридичної особи підтверджуються копіями установчих документів юридичної особи. Вони повинні лише надати документи, якими підтверджується їх службове становище і повноваження. Це може бути наказ про призначення його на посаду, протокол загальних зборів акціонерного товариства про обрання голови правління та установчі документи юридичної особи.

Оскільки закон встановлює обсяг і умови процесуальних повноважень, то їх обмеження можуть стосуватися тільки дій, право на здійснення яких у процесі може бути взагалі у учасника провадження і яке може бути обмежене.

Межі здійснення процесуальних повноважень є неоднаковими для договірних представників і для законних представників. Обсяг прав законного представника не залежить від волі особи, яку представляють, в той час як обсяг прав добровільного представника навпаки цілком залежить від неї. Саме обсяг повноважень представника встановлює межі його діяльності. Представник, який виступає за договором, чинить самостійно від свого імені тільки деякі процесуальні дії. Так, С. Писарчук вважає, що представник не може здійснювати самостійно такі дії, які охороняються матеріальним законом або тягнуть для особи, інтереси якої представляють, матеріально-пра-

вові наслідки, а саме – повністю чи частково відмовитись від позову, змінити предмет позовних вимог і та ін. Такі дії називаються розпорядчими, тому що вони безпосередньо і суттєво зачіпляють інтереси особи, яку захищають і заради захисту якої представник бере участь у кримінальній справі. Представник може здійснювати дії розпорядчого характеру тільки за умови, наявності спеціального письмового дозволу особи, інтереси якої представляє [2].

Ми все ж таки пропонуємо застосувати презумпцію наявності в представника всіх повноважень учасника, якого він представляє, якщо обмеження не встановлені у документах, що підтверджують його повноваження.

Законний представник є самостійним суб'єктом процесуальної діяльності, який, відповідно до закону, вступає до провадження з метою захисту прав та законних інтересів особи, яка з об'єктивних причин позбавлена можливості на самозахист. Частина 1 ст. 44 КПК України передбачає дві окремі фактичні підстави залучення до участі у кримінальному провадженні такого суб'єкта як законний представник: по-перше, це факт неповноліття підозрюваного, обвинуваченого, а по-друге, це визнання його у порядку встановленому цивільним законодавством недієздатним чи обмежено дієздатним. По суті це особи в яких відсутня повна процесуальна дієздатність. Прийнято вважати, що законний представник має всі права особи, яку представляють, якщо вона недієздатна [3, с. 121-122]. Зважаючи на це, законний представник з моменту залучення до участі у провадженні користується всіма правами особи, інтереси якої він представляє і в нього не може бути встановлено ніяких обмежень, особливо, яку він представляє. Діє лише обмеження встановлене КПК: законний представник не може користуватися тими процесуальними правами, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим, зокрема такими як: право мати захисника і побачення з ним до першого допиту; не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання; давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати; тощо.

Отже, законний представник може користуватися процесуальними правами без спеціального дозволу особи, інтереси якої вони представляють. При цьому ініціатива заявлених тих чи інших вимог, пов'язаних із захистом особистих і майнових прав та інтересів підопічного також виходить від законного представника. Йому не потрібно особливої згоди від особи, інтереси якої він захищає, щодо заявлення цивільного позову, його визнання чи зміну розміру позовних вимог, тощо. Ці дії законний представник здійснює самостійно, від свого імені, і слідчий, прокурор, суд зобов'язані оцінити їх як юридично значущі правомірні дії, оскільки вони скеровані на забезпечення інтересів учасника провадження, який не володіє повною дієздатністю.

Крім того, КПК встановив можливість обмеження повноважень представника, а саме їх припинення, у разі якщо дії чи інтереси законного представника суперечать інтересам особи, яку

він представляє. В такому випадку за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду такий законний представник замінюється іншим з числа осіб, зазначених у ч. 2 ст. 44 КПК. Таке рішення оформлюється у вигляді постанови (ухвали) і має бути мотивоване. Отже, законний представник, який діє всупереч законним інтересам осіб, яких він представляє, неважливо з яких мотивів, чи то з помсти, чи то з корисливих мотивів або інших особистих інтересів, не може бути законним представником. Ми поділяємо думку процесуалістів, які виступають тільки за добровільну участь представника у справі. С. Шейфер, В. Лазарева з цього приводу зазначають: «...характер функцій представника передбачає їх свідоме й сумлінне виконання. Важко уявити повноцінний захист інтересів неповнолітнього, якщо законний представник доставлений приводом» [4, 76]. Нажаль КПК не передбачає можливості окремого прямого оскарження такого рішення до слідчого судді, наприклад і невідкладного розгляду цієї скарги.

Таким чином, саме обсяг повноважень представника встановлює межі його діяльності. Тому юридичне значення для особи, інтереси якої представляють, мають тільки такі дії представника, які здійснені на підставі даних йому повноважень. Дії, вчинені представником з перевищенням повноважень, слід вважати неправомірними і вони не повинні тягнути юридичних наслідків для особи, інтереси якої представляють. Для реалізації цього положення необхідно передбачити відповідну норму у КПК.

Також враховуючи велику завантаженість слідчих, прокурорів, судів, слід встановити порядок, за яким ці суб'єкти повинні бути проінформовані про існуючі обмеження повноважень представника. І ця пропозиція має також знайти відповідне відображення у нормах КПК.

КПК передбачає ще одне обмеження повноважень представника, а саме неможливість вчинення такої розпорядчої дії як відмови представника від апеляції, касації без відповідної згоди особи, яку він представляє (ст. 403, 432). Але таке обмеження стосується лише захисника підозрюваного, обвинуваченого та представника потерпілого. А як же щодо представників цивільного позивача чи цивільного відповідача, чи представника юридичної особи, щодо якої ведеться провадження? Вважаємо, що таке обмеження повинно стосуватися і цих суб'єктів, за винятком випадку, коли представником юридичної особи є її керівник.

Висновки і пропозиції. Отже, підсумовуючи дослідження, слід визнати, що обсяг повноважень представників має суттєве значення, оскільки при цьому встановлюється межа діяльності представника у провадженні, визначається юридична значимість цієї діяльності. Тільки дії представника, вчинені в межах даного йому повноваження, породжують правові наслідки для особи, інтереси якої він представляє. До відповідних статей КПК (ст. 58, 63, 64-1, 64-2) необхідно внести наступне доповнення, яке б визначало можливість встановлення меж повноважень представників та гарантію їх дотримання: «*Обмеження повноважень представника на вчинення певної процесуальної дії мають бути застережені у документах, якими підтверджуються їх повноваження. Представ-*

ник зобов'язаний повідомити слідчого, прокурора, суд про наявні обмеження його повноважень. Процесуальні дії, вчиненні представником з перевищенням своїх повноважень, не мають правового значення та не тягнуть правових наслідків». Друге речення у частині 1 ст. 403 КПК доцільно викласти у такій редакції: «Захисник або пред-

ставник особи може відмовитися від апеляційної скарги тільки за згодою особи, яку він представляє чи захищає».

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку вбачаємо у дослідженні проблем представництва інтересів юридичних осіб у кримінальному провадженні.

Список літератури:

1. Даль В. Толковый словарь / Даль В. – М.: Гос. изд-во «Художественная литература», 1982. – Т. 3. – 555 с.
2. Писарчук С. Про межю здійснення представником прав на досудовому слідстві // Радник – Український юридичний портал [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://radnuk.info/home/24965-----c.html>
3. Божьев В.П. Представительство в уголовном процессе / В.П. Божьев // Ученые записки ВНИИСЗ. – 1968. – Вып. 15. – С. 117-134.
4. Шейфер С.А. Участие потерпевшего и его представителя на предварительном следствии / С.А. Шейфер, В.А. Лазарева. – Куйбышев, 1979. – 94 с.

Пожар В.Г.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»

ПРЕДЕЛЫ ПОЛНОМОЧИЙ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ: ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ

Аннотация

В статье освещены проблемные вопросы правовой регламентации института представительства в уголовном производстве, в частности касательно пределов полномочий представителей. Исследованы различия в объемах полномочий законных и договорных представителей. Установлено отсутствие правовой регламентации возможности ограничения прав представителя лицами, которых представляют. Обоснована необходимость предусмотреть гарантии соблюдения пределов полномочий представителей в производстве. Предложен вариант правовой регламентации установленных пробелов в действующем УПК Украины.

Ключевые слова: участники уголовного производства, представитель, законный представитель, представительство, процессуальные полномочия.

Pozhar V.G.

National University «Odessa Law Academy»

LIMITS OF POWERS OF REPRESENTATIVES IN CRIMINAL PROCEEDINGS: PROBLEMS OF DEFINITION

Summary

The article deals with issues of legal regulation of the institute of representation in criminal proceedings, including the definition of the limits of powers of representatives. Investigated differences in the volume of powers of legal and contractual representatives. Established lack of legitimate regulation of limiting the possibility rights of persons represented. Grounded necessity to provide a guarantee of compliance the limits of powers of representatives in the proceedings. Suggested the variant of legal regulation of laid down gaps in the existing CPC of Ukraine.

Keywords: participants of criminal proceedings, a representative, legitimate representative, procedural powers.